

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 31, Aralık 2018, s. 1-20

Prof. Dr. Erdal FIRAT

St. Clements Institute - Yönetim Bilimleri Profesörü, prof.dr.erdalfirat@gmail.com

TÜRKİYE'DE SOL PARTİLERİN SİYASET ANLAYIŞI:1980 DARBESİ VE SONRASI

Özet

1980'den sonra Türkiye'de sol partilerin siyaset anlayışını biçimlendiren üç temel gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan ilki, bu tarihle birlikte neoliberalizmin ekonomik, siyasal ve kültürel olarak yeni bir yaşam tarzını öne çıkaracak biçimde "iktidara" gelmesidir. 1990'larda neoliberalizmin iktidarı daha da yaygınlaşmış; temelde teknik alanlardaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ve küreselleşme adı verilen yeni evre ile etkilerini tüm dünya üzerinde göstermeye başlamıştır. Bununla bağlı olan ikinci temel gelişme, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu Ülkeleri'nde yaşanan çözülme ve liberal dönüşümdür.

Bu iki gelişme, genel olarak sol dünya görüşü ve bunu yaşama geçirmeye yönelik mücadele veren tüm örgütler üzerinde belli etkilerde bulunurken, Türkiye'deki parti ve örgütler bir başka sarsıcı gelişmeye daha maruz kalmışlardır. Bu da 12 Eylül darbesi ve bunu izleyen askeri yönetim döneminin otoriter yönetim anlayışıdır. Sonuç olarak, askeri yönetimin doğrudan etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı 1980 ortalarında toparlanmaya başlayan Türkiye'deki sol örgütler, neoliberalizmin otoriterlikle eklemlendiği "yeni" bir toplumsal ve siyasal yaşamda, üstelik Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı olumsuzluklarla da baş ederek var olmaya çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu yeni düzenin sol mücadele ve siyasal alanın kendisi açısından en önemli etkisi "siyasetin siyazetsizleştirilmesi" olgusudur. Siyasetin kurucu özelliği ortadan kaldırılmaya, teknik bir mesele haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu çaba, iktisadın ve bunun bir parçası olarak kendi çıkarını kollayan bireyin ön plana çıkarılması; sınıfsal kimliklerin yerine cemaatçi (FETÖ) kimliklerin yerleştirilmesi ve nihai olarak siyasal alanın parçalı bir yapıya kavuşturulması ile gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Darbe, Sosyalizm, Sosyalist, Parti, Sol

THE POLITICAL UNDERSTANDING OF THE LEFTIST PARTIES IN TURKEY: 1980 COUP D'ETAT AND AFTERWARDS

Astract

The “Novo Ordus Seclarum,” came with neo-liberal politics, which not only influenced the economic arena, but also the political, ideological and cultural arenas, which in turn influenced the logic of the whole system. While the devastation of the USSR and the Eastern Bloc has legitimized the discourse on how “capitalism has no alternatives,” in order to eliminate the obstacles before capital, and not necessarily those before freedom or a global sharing of the riches, each nation had its role in this “new world” determined. In short, both legal and economical arrangements worked with cultural and ideological ones to establish the new responsibilities that societies had to bear.

Turkey entered this era of transition with a military coup. The military government, like it eliminated the circumstances for the social rise of the left, eliminated those for any future oppositional movement as well. Thus, an authoritarian air accompanied the establishment of neo-liberal politics in Turkey. Nevertheless, the social and political problems experienced in Turkey were not much different from those experienced throughout the world during this period: The insouciance that accompanied the fall in state power, increase in individualism and the replacement of political networks with social support networks. At the basis of these changes lies just one goal which could summarize with the concept of “depoltization of politics”.

Keywords: Politics, Military Coup, Socialism, Ssocialist, Party, Left

12 Eylül darbesini izleyen dönemde, siyasal ve toplumsal alanda meydana gelen köklü dönüşümlerin en olumsuz etkileri Türkiye’nin sol hareketlerinde görülmüştür. Darbenin sol örgütlere yönelik şiddet içeren baskıcı uygulamaları kadar, belki de ondan daha fazla, neo-liberal anlayışın neden olduğu siyasal ve kültürel değişimler sol düşünce ve hareketlerin gelişiminin önüne büyük engeller koymuştur. 1960’lardan itibaren giderek yaygınlaşan bir toplumsal güç olarak legal-illegal partileri ve örgütleriyle siyasal alanda yer almaya başlayan sol hareketler, 1970’in ikinci yarısından itibaren yaşanan temel toplumsal çatışmanın taraflarından biridir. 12 Eylül darbesinin önceki döneme damgasını vuran tüm kurum, örgüt ve öznelerle yönelik “yıkıcı” tavrından söz edilirken, ilk sıra sol hareketlere verilmelidir. Bu “öncelik” sadece askeri yönetimin hizmet ettiği neo-liberal anlayışın bir gereği değil, aynı zamanda Türkiye yönetim tarihinde bulunan anti-sol anlayışını (solcu fobisi demek de yanlış olmayacaktır) bir sonucudur. Nitekim solcular devletin, tarihsel olarak, sürekli denetim altında tutmaya büyük özen gösterdiği üç toplumsal grubun başında gelmektedir. Diğer ikisi Kürtler ve İslamcılardır (Seyfi Öngider’den aktaran Cinemre-Çakır, 1991). Bu iki grup, yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı gibi, 1980 sonrasının temel toplumsal çatışmaları haline gelmiştir. Daha da önemlisi bir biçimde değişen düzene “uyum” sağlamışlardır. Sol hareketler ise, bu üçlü arasında kendi öznelerini için alternatif üretemeyen bu nedenle de sürekli güç kaybeden tekharektir.

1970’lerde Sol Mücadele ve 12 Eylül

“Türkiye toplumu en çok kendinden korkuyorsa, herhalde bir bildiği vardır.” Bu cümle, 1970’lerin sonunda yaşanan şiddetli ve kanlı toplumsal çatışmalar nedeniyle toplumun kaybolan güven duygusunun yeniden kurulması amacı üzerinden meşruiyetini sağlayan askeri yönetime verilen halk desteğinin bir açıklamasıdır. Ordu’nun duruma el koyması bazı sol kesim ve örgütler de dahil olmak üzere toplumun geneli üzerinde büyük bir ferahlık yaratmıştır. Ayrıca darbenin, çatışmanın diğer tarafı olan ülkücü hareketi de hedef alması, sol hareketin genelinde darbenin “tarafsız” olduğu inancını doğurmuştur.

Bunların yanı sıra bir noktanın daha altını çizmek gerekir. Türkiye sol hareketi ile Ordu’nun arasında tarihsel olarak çatışmacı bir ilişki bulunmamaktadır. Sol ve Ordu arasında, Kemalizm paydası üzerinden kurulan bağı yanında 1960 darbesinin “olumlu” müdahalesi ile perçinlenen bir ilişki söz konusudur (Cinemre- Çakır,1991). Özellikle Milli Demokratik Devrim (MDD) Hareketinde ortaya çıkan bu ilişki, genel olarak sol örgütleri etkilemiştir. Birçok örgüt daha 1980 yılına gelmeden olası bir “faşist darbe”den bahsettiği halde, 12 Eylül’ün sol örgütleri hazırlıksız yakalayabilmesinin nedenlerinden biri budur. Bir başka neden, bu denli kapsamlı bir müdahalenin beklenmemiş olmasıdır. 1971’de de bir askeri müdahale yaşamış olan sol örgütler bir kaç yıl içinde, daha da “bilenmiş” olarak ayağa kalkabilmişlerdir. 12 Eylül darbesi, tam da bu nedenle bir kez daha ayağa kalkabilmelerini engellemek için, beklenenden çok daha büyük bir güçle sol örgütlerin üzerine yürümüştür. Üstelik bu, sadece askeri değil, yasal ve ideolojik uzantıları olan kapsamlı bir güçtür. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu darbeyi öncüllerinden ayıran önemli bir farkı vardır. 12 Eylül “kendisini toplumsallaştırmış”; düzenlemelerini önceki müdahaleler gibi toplumu paranteze alarak değil, tersine onu muhatap alarak yapmıştır (Çiğdem, 2002b: 44). Amaç sadece düzeni sağlamak değil, yeni bir düzeni yerleştirmek olduğu için toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek zorunludur. Bunun yolu da önceki dönemi imkanlarından beslenen toplumsal muhalefetin en canlı ve tehditkar örneğini ortadankaldırmaktadır.

Nitekim darbenin niteliği, sol örgütlere yönelik tutuklamalar başladıktan sonra ve özellikle verilen mahkumiyet cezalarıyla iyice açığa çıkmıştır. Darbenin şiddetine, örgütlenme biçiminden kaynaklanan sorunlar da eklenince kısa bir süre içinde sol bütün gücünü yitirmiştir. Genel bir panik havasının hakim olduğu örgütler önce dış çemberdeki kitlelerini kaybetmiş, zaten militanlarını disiplin altında tutamayan merkez kadrolar da yakalandıktan sonra tamamen geri çekilmekten başka seçenek kalmamıştır. Kurulan direniş cepheleri ya da kırdır sürdürülen gerilla faaliyetleri, varolan baskıcı ortam yüzünden toplumsal destek de tamamen yitirdiği için, dar kadroların “kişisel” kurtuluş çabaları olarak kalmıştır. Bu arada askeri yönetimin bilerek açık tuttuğu sınır kapılarından Avrupa’ya çok ciddi bir mülteci akını yaşanmış ve solun yurt içindeki damarları kurummuştur. Sonuç olarak 1980’lerde sol örgüt militanları, ancak cezaevleri ve yurt dışında “rahatça” birarada bulunabilmişlerdir. Bu süreçte yapılan en önemli etkinlik, örgütlerin genel olarak Türkiye solu özel olarak da kendilerine dair yaptıkları hesaplaşmadır. Bu hesaplaşma pratiği 1990’larla birlikte başlayacak olan toparlanma ve partileşme sürecinin hazırlık aşaması olsa da, görüleceği gibi bazı olumsuz yan etkileri bugüne kadar taşınmıştır.

“Yenilginin” nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla başlayan hesaplaşma sürecinin en temel konusu örgütlenme sorunu olmuştur. Örgütlenme sorunu sol örgütler arasındaki parçalanmışlık, kitleleşme zaafı ve örgütlerin iç işleyişlerini de içeren uzantılara sahiptir. Bu konuda ilk söylenmesi gereken 1970’li yıllarda sol örgütlenmeleri biçimlendirenin ülkenin içinde

bulduğu siyasal koşul olduğudur. 12 Mart müdahalesinin ardından ilk yasal sol parti olan TİP’in kapatılması, sendikaların ve işçi hareketinin etkisizleştirilmesi, örgütlerin önder kadrolarının yakalanıp hapsedilmesi ve asılması ile dağıtılan sol hareket, ancak 1974’teki affın ardından toparlanmaya başlamıştır. İzleyen döneme damgasını vuracak sol grupların hemen hepsi 1975-76 yıllarında kurulur. Gruplar henüz örgütlenmelerini tam olarak gerçekleştiremeden ülkücü gruplarla olan gerilimin artması ve çatışmaların başlamasıyla birçok sol örgüt militanı kendini silahlı mücadelenin içinde bulmuştur. Bu noktadan sonra sol örgütleri biçimlendiren güdü “faşizme karşı direniş” olmuştur. Örgütlerin nihai hedefi olan sol devrimi gerçekleştirmek ise söylemsel olarak değilse de fiili olarak “faşizmle mücadele”ye indirgenmiştir. Bunun bir uzantısı da bu dönemde mücadelenin, iktidarın doğrudan ele geçirilmesi hedefine yönelmiş olmasıdır. Zaten devleti faşist güçlerin elindeki bir araç olarak gören sol örgütler için faşizmle mücadele, iktidarın ele geçirilmesi ile özdeşleşmiştir. Yine de bu eğilim sadece koşulların zorlaması ile değil, aynı zamanda benimsenmiş olan siyasal mücadele pratiği ile de bağlantılıdır.

Genel olarak ifade edilirse, 1970’lerde sol örgütler “kendi egemenliklerini” kurmak üzere faaliyet göstermişlerdir. Bu örgütlerin hem devletle, hem kitlelerle, hem sendikalar gibi diğer toplumsal örgütlerle hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde geçerlidir. Bu anlamda hegemonik bir siyaset anlayışı yerine salt güce dayanan bir siyaset anlayışı söz konusudur. Bu anlayış, doğal olarak “eylemde bulunmayı” örgütlerin siyasal gündeminin ilk sırasına çıkarmıştır. Kısaca faşist güçlerin saldırılarıyla sol örgütlerin siyaset kurguları birbirini güçlendiren bir etkide bulunmuştur.

Bu noktada Türkiye sol hareketin en temel özelliklerinden birinden bahsetmek gerekir. Bu da, marksist birikimin yetersizliğidir (Ballı, 1989; Belge, 1992; Çulhaoğlu, 2002a). Partilerin siyaset üretimlerini sınırlandıran bu durumun temel nedeni Türkiye solunu tarihsel olarak dışa bağımlı bir yol izlemesidir. Belge’nin (1992:178) sınıflandırmasıyla “bağımsız bir sol hareket” ancak 1970’lerin ortasında Devrimci Yol, Kurtuluş ve Devrimci Sol örgütleriyle ortaya çıkmıştır. Ancak bu hareketlerin herhangi bir dış merkeze bağlı olmamaları, Türkiye’ye özgü bir sosyalizm anlayışı gerçekleştirmelerini de sağlamamıştır. Zira zaten henüz genç olduğu için sol düşünce ve hareketin temel kaynaklarından yeteri kadar beslenememiş olan Türkiye sol hareketi, bağımsız örgütlerin besleneceği siyasal-ideolojik bir zemin oluşturamamıştır. Bunun anlamı “kümülatif bir birikimin” (Çulhaoğlu, 2002a:59) gerçekleşmemiş ve “dogmatik bir marksizm / sosyalizm” (Ballı,1989:26, 102, 117, 212) anlayışının tüm örgütlere sinmiş olmasıdır. Marksizmin bir doktrine dönüşmesi bir yandan Türkiye’nin özgün sorunlarının değerlendirilmesine örgütleri zaafa uğratmış, diğer yandan örgütler arasında çatışmaları da körükleyen kavram fetişizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuramsal yetersizlik nedeniyle içleri doldurulmamış olan kavramlar, tartışmaları derinleştirmek yerine önlerini tıkayan kelime grupları haline gelmiştir. Bu durumun doğal sonucu, Türkiye solunun “konjonktürel bir yapıya sahip olması” (Çulhaoğlu, 2002a:60); ulusal ya da uluslararası düzeyde meydana gelen değişimlere müdahale edebilmek ve kendi gündemlerini oluşturmak yerine, Türkiye solunun pozisyonun bu değişimlere göre belirlenmesidir.

Türkiye solunun bu zaafı, büyük ölçüde örgütler ve aydınlar arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. 1970’lerde Türk aydınlarının ezici bir çoğunluğu Marksist ya da daha genel bir ifadeyle solcu olduğu iddiasındayken örgütlerle aralarındaki mesafe büyük ölçüde örgütlerin siyaset anlayışından kaynaklanmıştır. Özellikle faşizmle mücadelenin hız kazandığı dönemde bu mesafe daha da açılmıştır. Örgüt kadrolarının “eylem” dışındaki her etkinliği “ılımlılık” olarak

nitelendirmesi (Belge, 1992), aydınların ise bir ölçüde “delikanlılık” olarak gördükleri mücadeleye temkinli yaklaşımları (Aytemur, 1996) zaten güçlü olmayan bağları tamamen ortadan kaldırmıştır.

Aydınlar meselesinin bir boyutunu da, örgütlerin kendi kadrolarını yetiştirmeleri oluşturmaktadır. Sol devrimi hedefleyen örgütlerin her bir üyesi, aslında kurulacak toplumun önderleri konumundadırlar. Ancak örgütlerin içinde bulunduğu koşullar, böyle bir gelişmenin gerçekleşmesine de imkan vermemiştir. Kısaca, 1970’lere damgasını vuran sol örgütler, Gramsci’ci anlamda “kolektif aydın” sorumluluğunu yerine getirecek bir siyasi örgütlenme gerçekleştirilememişlerdir.

Sol örgütlerin kuramsal ve örgütsel olarak içinde buldukları bu “zayıf” duruma bir de artan faşist saldırılar eklenince tek ihtimal kalmış olur: Eyleme geçmek. Ancak eylemin üzerinde yükseleceği sağlam bir kuramsal zeminin oluşmamış olması, Türkiye’ye özgü alternatif çözümler üretmemenin yanı sıra, aslında birbirinden çok da farklı olmayan ama birbiriyle çatışmaya girecek kadar husumet biriktirmiş olan fraksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Belge,1992). Zeminsizliğin bir başka sonucu da örgütlenme modellerinin ve direniş biçimlerinin eylemin içinde, bir anlamda içgüdüsel olarak biçimlenmiş olmasıdır.

Sol hareketin “direniş” esası üzerinde gelişmesi, biçimsel olarak hücre tipi örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Direniş için silahlı mücadeleyi benimseyen gruplarda daha vazgeçilmez olan bu tip örgütlenme, “yasadışı” hareket olarak yaşamlarını sürdüren tüm örgütler için geçerlidir. Hücre tipi örgütlenmenin tamamlayıcı unsurlarından biri, bir anlamda olmazsa olmazı, hiyerarşik bir yapılanma içinde merkezin, önder kadroların üstünlüğüdür. Ancak bu durum faşizmle mücadelenin bir gereği olarak görülmemelidir. Bugün de örnekleri sol partilerde görülen bu örgütlenme biçim, Leninist öncü parti anlayışının bir sonucudur. Türkiye’deki siyaset geleneği de buna katkı yapmıştır. Türkiye’deki bütün siyasal partiler lider ya da iyi ihtimalle kadro partisidirler ve örgütlenme yapıları hiyerarşik, çoğu zaman bürokratik özellikler gösterir. Yine de sol örgütlerin bu tarzı tercih etmeleri ideolojik nedenlerden kaynaklanmakta ve ideolojik sonuçlar doğurmaktadır.

“Öncü” kavramı, zorunlu olarak dışsal bir ilişkinin altını çizmektedir. Öncü kadrolar ve kitle (bazı durumlarda örgütün alt düzey militanları ama çoğunlukla örgüt dışındaki insan toplulukları) arasındaki bu dışsallaştırma, bilinç ve eylemlilik düzeyi farklılığıyla meşrulaştırılmaktadır. Kitle, öncüler tarafından bilinçlendirilmesi ve böylece siyasallaştırılması gereken bir topluluktur. Bu sorumluluğu üstlenmiş olan öncü kadrolar, mücadelenin de asıl sahibidir. Mücadelenin hedefi devrim olduğuna göre, devrimin asıl öznesi de onlardır; gerçek özneler olması gereken toplumsal kitleler ise daha çok nesne konumundadır. Kitlelerin ancak bir bunalımla temelden sarsıldıklarında, öncü kadroların her zaman sahip olduğu eylemlilik düzeyine ulaşacakları varsayılır (Belge, 1989). Leninist ideolojinin devrimin bir bunalımın ardından gerçekleşeceği saptamasına dayanan bu varsayım, Türkiye örneğinde doğrulanmamıştır. Türkiye’de yaşanan organik bunalımın sonunda bir askeri darbe meydana gelmiş, darbenin yarattığı kriz ise kitlelerin eylemliliğe geçmesine değil, tersine sinip geri çekilmelerine neden olmuştur. Bu, sol örgütlerin Gramsci’nin ısrarla vurguladığı işlevlerini yerine getirmediklerinin bir göstergesidir. Sol örgütler, organik bunalımın bir devrime ya da Gramsci’nin kavramıyla hegemonya değişimine neden olacak söylemi kuramamış, kitleleşmeyi gerçekleştirilememişlerdir. Hatta bu geri çekilme, yukarıda anlatıldığı gibi, örgütlerin kendi kadroları için bile söz konusu olmuştur. Öncü kadro anlayışı ve hiyerarşik

örgüt yapısı, örgüt disiplinini ve merkez kadroları yitiren militanların darbeye direnme stratejileri geliştirememeleri sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla “faşizmle mücadelede hareketi başarıya götüren bu örgütlenme taşıdığı hantal ve gevşek karakter nedeniyle darbe sırasında ve sonrasında hareketin en büyük zaafı olmuştur” (Uyan, 2004:43).

Örgütlenme sorunu sadece biçimsel olarak anlaşılmalıdır. Bir örgütün yapısıyla siyaset oluşturma becerisi arasında sıkı bağ bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, 1970’lerin ikinci yarısında sol örgütlerin siyasi gündemlerini faşizme karşı mücadele oluşturmuştur. Üstelik büyük ölçüde silahlı eyleme dayanan bu mücadelenin siyasi boyutu da eksik kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde örgütler kitleleri mücadeleye katacak, varolan sorunlara alternatif çözümler oluşturacak siyasal çözümleri üretememişlerdir. Bazı bölgelerde, halkı faşist saldırılara karşı koruyan tek güç olan “direnişçiler”, halkın gözünde değer kazanmışlarsa da kazanımları bununla sınırlı kalmıştır (Belge, 1992). Toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek adımlar atılamamıştır. Devrimci Yol örgütünün Fatsa’da bir özyönetim kurmaya çalışması bunun tek istisnasını oluşturmaktadır. Sonuç olarak, sol örgütlerin “topyekun mücadeleyi fetişleştirmesi” (a.g.e.186) toplumla arasında bir mesafe oluşmasına yol açmıştır. Aynı durum sol ideolojinin temel öznesi olan işçi sınıfı için de geçerlidir. Hatta silahlı mücadele, zaten hiç bir zaman gerçek anlamında kurulamamış olan parti / örgüt – sınıf ilişkisinin hepten ortadan kalkmasına yol açmıştır. Benzer bir saptama aydınlar ile olan ilişki için de yapılabilir. Dolayısıyla 1970’lerdeki sol mücadelenin öncü kadrosu yani asıl öznesi gençler ve özellikle lise ve üniversite öğrencileridir. Bu anlamda sol örgütler hem dar bir kitleyle hem de dar bir siyasi gündemle sınırlı kalmıştır. Bunun doğrudan sonucu, sol dünya görüşünün topluma yayılamaması olmuştur.

Bütün bu sayılan etkenler, örgütlenme ve siyaset üretmede yaşanan sıkıntılar, sol örgütlerin kitleselleşmelerinin önünde engeller oluşturmuştur. Ancak bunun yanında, dönemselsel olarak ortaya çıkan bir etken daha vardır. Bu da CHP’nin siyaset sahnesinde oynadığı roldür. 12 Mart müdahalesini izleyen dönemde kabuk değiştirip “ortanın solu” söylemi ve Ecevit’in “karizmatik” başkanlığıyla yeni bir döneme giren CHP, hem 1973 hem de 1977 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. İşçi sınıfının yoğun olduğu büyük şehirlerde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde oy patlaması yaşayan CHP büyük şehirlili orta sınıfların ve aydınların da desteğiyle toplumdaki “sol” muhalefetin yeni adresi haline gelmiştir. Bu yükselişin en önemli nedeni, özellikle “halkçılık” ilkesinde yaptığı söylemsel dönüşümle yeni bir Kemalizm anlayışını bir hegemonik proje olarak sunan ve popülizmi bunun birleştirici ilkesi olarak kuran yeni söylemidir. Bu söylem ile halkla arasında mesafe koymayan “gerçek” bir halk partisinin oluşturulması amaçlanmış; bu sırada halkın talepleri, çatışmacı tarzları dışarıda bırakacak biçimde popülizm ilkesi etrafında yeniden parti söylemine eklenmiştir (Erdoğan, 1998). Böylece bir anlamda, 1960’lar boyunca muhalifliği giderek artan toplumsal kesimlerin tepkileri, CHP aracılığıyla “düzen içine” çekilip normalleştirilmiştir. Dolayısıyla 1974 affından sonra toparlanmaya başlayan sol örgütler, müdahale öncesinde yan yana durdukları muhalif kitlelerin büyük çoğunluğunu CHP’ye “kaptırmış” haldedirler. Üstelik CHP sol örgütler tarafından da “faşizmle mücadele” içinde önemli bir güç olarak görülüp desteklenmiştir (Belge, 1992). Ancak seçimlerde kendi başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olmayan CHP, ya hiçbir uzlaşma sağlayamadığı sağ partilerle koalisyon yapmak, ya da hükümet kurma görevini Demirel ve AP’ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum, iktidardayken bile CHP’nin kendi programını istediği biçimde uygulamasına engel olmuştur.

CHP daha 1970’lerin başında, yeterli çoğunluğa sahip olup tek başına iktidar olabilseydi, kurduğu popülist söylem ve yerleştirmeye çalıştığı “halk partisi” anlayışıyla, hegemonik bir bütün oluşturup toplumsal çatışmaları bitirebilir miydi? Bunu bilmek mümkün değil. Ancak 1970 sonlarında artan ve derinleşen toplumsal çatışmalar karşısında Ecevit ve CHP, zaten söylem düzeyinde kalmış hegemonik projeyi bir kenara bırakıp “devletin bekaası” için “milli birlik” programına geri dönmüştür. Bu aynı zamanda “halk partisi”ni kuramamış Halk Partisi’nin, cumhuriyetin başından beri temel biçimi olan “devlet partisi”ne geri dönüşünün de ifadesidir (Erdoğan,1998).

CHP’nin kendi tarihi açısından, kaçırılmış bir fırsatın trajik bir başarısızlıkla sonuçlandığı bu dönem, sol örgütler ve toplumsal sol muhalefet açısından daha da büyük bir trajediye yol açmıştır. CHP’nin bu örgütlerde ve kitlelerde yarattığı hayal kırıklığı çok büyük olmuştur. Zira toplumsal muhalefetin geri çekilmesinde en önemli rolü oynayan parti CHP’dir. Bir yandan, yukarıda ifade edildiği gibi, toplumsal muhalefetin çatışmacı gücünü yok ederek onu normalleştirmiş; diğer yandan, özellikle “devlet partisi” anlayışına geri döndüğü dönemde “terörist” olarak adlandırdığı silahlı sol gruplarla mücadeleye girişmiştir (Belge, 1992:160). Bu durum söz konusu sol gruplar açısından, Ecevit ve partisinin, egemen sınıfların bir aracı olarak devrimci mücadeleye karşı kullanılması demektir. Her halükarda toplumsal muhalefetin, örgütleri, kitleleri ve aydınlarıyla, partiye olan güveni 12 Eylül’le birlikte tamamen boş çıkmıştır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: 1980 sonrasında sol muhalefetin örgütsel düzeyde ortadan kalkması darbe yönetiminin baskıcı ve yasakçı uygulamalarının bir sonucuysa da, toplumsal muhalefetin bastırılmasında sol örgütlerin yaptıklarının ve yapamadıklarının da etkisi vardır. Dönemin şartları nedeniyle de olsa, sol örgütlerin ve genel olarak solcuların, sosyalist düşüncenin toplumda yaygınlaşmasını sağlayacak hegemonik bir siyaset üretememiş olmaları, darbe sonrasında da sahipsiz kalmalarına yol açmıştır. 1980 sonlarında başlayan ve 1990 başlarından itibaren hızlanan toparlanma süreci bir anlamda solun “kendi küllerinden yeniden doğma” çabasıdır. Bununla birlikte Türkiye’ye özgü bir solun oluşturulamamış olması, bu çabayı daha zor bir hale getirmiştir. Üstelik solun içinde kendini yeniden örgütlemeye çalıştığı Türkiye toplumu, ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel olarak 1970’lerdekinden başka bir toplum haline gelmiştir. Sol hareketin tamamen bastırıldığı ve sol düşüncenin pek de lafının edilmediği 1980’li yıllarda Türkiye devleti ve toplumuna neo-liberalizm temelli yeni bir biçim verilmiştir. 1990’lı yıllara damgasını vuran ise küresel kapitalizm üzerinden yeniden biçimlenmiş olan yeni dünya düzenidir. Bu iki gelişmenin etkisiyle, 1990’larda sosyalist partiler, hem dünya solundaki yeni oluşumların, hem de dünyanın ve Türkiye’nin yeni düzeninin biçimlendirdiği farklı bir toplumsal ve siyasal düzene doğmuşlardır.

Sol Muhalefetin Yeniden Siyaset Sahnesine Çıkışı

Neo-liberalizmin toplumsal ve siyasal alanda yarattığı dönüşümlerden önceki kısımda bahsedilmiştir. Ve Türkiye’nin özgünlüğünün, otoriter yönetim anlayışını bu yeni ideoloji ile eklememesi olduğu da söylenmiştir. Bu dönüşüm bütün olarak sol bir muhalefet hareketinin oluşmasını engellemekteyse de, buna doğrudan etkisi bulunan birkaç unsurdan söz edilebilir. Birincisi siyasete yüklenen anlamın değişmesidir. Sol düşüncede hak arama ve eşitlik mücadelesinin temel aracı olan siyaset, neo-liberal anlayışta teknik bir işe; Özal Türkiyesi’nde ise “iş bitiriciliğe” dönüşmüştür. Bir başka belirleyici değişim, toplumsal kültürde ortaya çıkmıştır. Siyasal alanın dönüşümüne paralel olarak toplumun varlık biçimini belirleyen

koşullar da değişmiştir. Kamusal yurttaşların organik birliğinden oluşan toplum ortadan kalkmış, yerine kendi çıkarlarına ulaşmak için çabalayan girişimci bireylerin toplamından oluşan bir “topluluk” kurulmuştur. Daha da belirleyici olan, siyaset aracılığıyla toplumun dönüşeceği, sorunların çözülebileceğine olan inanç ortadan kalkmış olmasıdır.

Otoriterliğin neo-liberalizme içkin olan “makul” bir düzeye gerilemesinin de etkisiyle, 1980 sonlarından itibaren siyasal örgütlenme faaliyetine girişen sol gruplar böyle bir toplumsal yapı ile karşılaşmışlardır. Karşılaşma kelimesi, bilhassa kullanılmaktadır. Zira solcuların büyük çoğunluğu, bütün bu değişimleri uzaktan, cezaevinden ya da yurt dışından izlemişlerdir. Değişime uğrayan kendilerinin büyük ölçüde dışında, kenarında olduğu bir toplumdur. Bu nedenle kişisel olarak topluma uyum sağlamakta çeşitli zorluklar yaşamışlarsa da, asıl zorluk bir faaliyet olarak siyaset yapmakta ortaya çıkmıştır. Çünkü sol örgütler, meydana gelen değişimler sonucunda, siyaset yapma zeminlerini ve öznelerini kaybetmişlerdir. “Bozulmuş” bir siyasal alanda, atomize olmuş bireyleri eşitlik ve özgürlük mücadelesine çekebilmek, hele de Türkiye gibi sivil toplumu ve sınıf mücadelesi tarihi zayıf bir ülkede, büyük zorluklar içeren bir çabadır.

Türkiye solu açısından durumu daha da zorlaştıran bir unsur daha vardır. Bu da umutsuzluktur. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Doğu Bloğu’nun çöküşü, genel olarak dünya solunda hayal kırıklığı ve umutsuzluk yaratmıştır. Türkiye solu için iki katı bir umutsuzluk söz konusudur. Çünkü askeri darbe, Doğu Bloğu’ndan önce Türkiye solunun çökmesine yol açmıştır. Üzerinden yıllar geçse, şiddetli hesaplaşmalar yapılmış olsa bile, devrime çok az kaldığına inanmış militanların 12 Eylül 1980 günü yaşadıkları hayal kırıklığını unutmaları kolay değildir. Bu umutsuzluk önce ölümler ve mahkumiyetlerle, sonra toplumsal değişim sonucu kazanılmış küçük mevzilerin bile kaybedilmiş olmasıyla daha da artmıştır. Solcuların buna rağmen mücadeleyi sürdürmeleri, en azından hareketin devamlılığını sağlamaları büyük ölçüde bireysel motivasyon ve adanmışlıktan kaynaklanmaktadır (Çulhaoğlu,2002b).

Sonuç olarak sol grupların 1980’lerden sonra yeniden örgütlenmelerini ve siyasallaşmalarını belirleyen koşullar, 12 Eylül’ün yıkıcı etkilerinin neden olduğu topluma “uzak kalma” ve umutsuzluk hali; yine darbenin neo-liberal anlayışla bütünleşmesi sonucu siyasetin, toplumun ve kişilerin maruz kaldığı değişimlerdir. Buna bir de Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle solcuların yaşadığı sahipsiz kalma duygusu ve çık(arıl)an “sefalet” öyküleriyle kitlelerin sosyalizme bakışının biçimlen(diril)mesi eklenmelidir.

1980’den sonra solcuların biraraya geldiği ve üretimde bulunduğu ilk mekanlar dergiler olmuştur. 1960-1980 döneminin önemli siyasal kurumlarından olan dernekler, bu özellikleri nedeniyle askeri yönetimin düzenlemelerine maruz kalmış; darbeden sonra dernekler kapatıldığı gibi yenilerinin kurulması da zor şartlara bağlanmıştır. Bu nedenle dergi örgütlenmesi, 1980’lerde solun sahip olduğu tek “kamusal” mekandır. Kamusal vurgusu, aslında biraraya gelinen ilk mekanlar evler olduğu için yapılmıştır. Nitekim 12 Eylül’le birlikte “evlere kapanılmış” ve bu durum militan profilini de şekillendirmiştir. Önceki dönemde “sokak”ta bilinçlenen militanların eve dönmesi, örgütlerinde hızla eve benzemeleri ve “evin bütün hallerini yeniden üretmeleri” sonucunu doğurmuştur (Sarioğlu, 2002:62). Yukarıda cezaevlerinde ve yurt dışında olan militanların toplumdan uzaklaştığı belirtilmiştir. Bu, özellikle 1980’lerin ilk yıllarında tutuklanmamış ve Türkiye’de kalmış militanlar için de geçerlidir. Üstelik bu durumun etkileri sadece “ev içinde” ya da “toplum dışında” olunan süreyle bağlı kalmamış, Sarioğlu’nun belirttiği gibi izleyen dönemin militan profilini ve örgüt yapılarını da biçimlendirmiştir. Bu durumun en olumsuz etkisi, solun sokakla dolayısıyla hayatla olan

bağlarının zayıflamasıdır. Solun dilinde ve söyleminde en açık biçimiyle ortaya çıkan bu durum, 1990’larda yaşanan kitleselleşme sorununun önemli nedenlerinden biridir.

Solun, kuramsal birikim yetersizliğinin sonuçlarından birinin kavram fetişizmine saplanmak olduğu ifade edilmiştir. Ancak 1970’lerde “söz”den çok eyleme verilen ağırlık dengeleyici bir unsur olmuştur. 1980 sonrasında ise bu denge ortadan kalkmıştır. Çünkü sol, aslında olmazsa olmazı olan “eylem” yeteneğinden yoksun kalmıştır. Kapanma dönemi, bütün enerjinin “söze” verildiği, bütün üretimin söz üzerinden yapıldığı uzun bir dönem olmuştur. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren dergi örgütlenmelerinin ortaya çıkması da bu eğilimi güçlendirmiştir. Siyasal örgütlenmeler arttıkça dergi figürü önemini yitirse de sözün önemi ortadan kalkmamıştır.

Burada söylenmeye çalışılan sözün önemsizliği değildir. Tersine, siyaset yapma mevcut kavramları ve sözcükleri ele geçirme, gerektiğinde anlamlarını dönüştürme ve bu yolla bazı insanları çekerken doğal olarak bazılarını iten bir “sözel dünya” kurma ve bu dünyayı hayata geçirme işidir. Üstelik söz, sol siyasette bir toplumsal dönüşüm hedeflendiğinden, özel bir önem taşımaktadır. Özellikle hegemonik bir siyaset, “doğru” sözü/söylemi geliştirmekle mümkündür. Ancak 1980’den sonra solun siyasetinde, bu tanıma göre eksik olan iki şey vardır. Birincisi, sokaktan ve hayattan kopmuş olmanın bir sonucu olarak “mevcut” sözcükler, kavramlar ve durumlarla ilgili söz söylemedeki eksikliklerdir. Yani kendi gündemi ile toplumun gündemin birleştirmede yaşanan sorunlardır. İkincisi de kurulan sözel dünyanın hayata geçirilmesinde ortaya çıkan, hem sol örgütlerin marjinalliğinden hem de devletin otoriterliğinden kaynaklanan yetersizliklerdir. Bu durum sosyalist solu *“işlevi söylemleri korumak ve üretmek olan; ama bunu, söylemleri kapalı bir alan içinde dolaştırmak için, bu yüzden onu yitirmeyecek şekilde dağıtmak için yapan kapalı gruplaşmalara”* dönüştürmüştür (Argın, 2000:156).

Yeri gelmişken genel olarak siyasal partilerle ilgili birkaç cümle de söylemek gereklidir. Neo-liberalizmin “yeni” siyaset anlayışı doğal olarak siyasal partileri doğrudan etkilemiştir. Bir kere siyasal partiler fikir ve çözüm üretmek yerine iş bitirmenin araçları haline getirilmiştir. Aslında siyasetin amacı bu olunca partilerin de bunun aracı olmaları şaşırtıcı değildir. Ancak bu durum toplumsal sorunların büyümesi ve çatışmaların derinleşmesine neden olmaktadır. Siyasal partiler, neo-liberal anlayış gereği siyasallaşma yerine ikame edilen “kimlik” hareketlerinin bir bölümünü içerse de sonuç aynıdır (Laçiner,2002). Çünkü partilerin amacı, etnik/dini çoğulculuğu siyasal çoğulculuğa dönüştürecek çözümler üretmek değil, varolabilmektir. Bu bir Kürt ya da islamcı parti ise, kendi kitlesinin kimliğine ve taleplerine bağlı kalıp siyaseti daraltan bir odaklanmayla hareket etmektedir. Bir merkez parti için ise bu sınırdan bir siyasal güdünün olduğunu bile söylemek zordur. Tek amaç oy almak ve iktidara ortak olmaktır. Artık *“siyaset kendisinden beklenen ve artık gelenekselleştigiğine hükmedilen hiçbir talebi”* üstlenmez haldedir (Çiğdem, 2002b:45). Bu saptama, Türkiye’de hegemonik bir siyasetin izlenmediğinin ispatı olarak da okunabilir.

Sol partilerin varlığı başta, siyasal partilerin içinde bulunduğu bu eğilimi tersine çevirme mücadelesini içerdiği için önemlidir. Türkiye örneğinde dikkat çekici olan, sol örgütlerin bu dönemde partileşme ve yasallaşma sürecine girmiş olmalarıdır. 1970’lerdeki siyasal mücadeleye damgasını vurmuş örgütlerin büyük çoğunluğu, darbenin otoriter yönetim anlayışının yumuşamasıyla birlikte 1980 sonlarından itibaren siyasal partiler kurarak yasallaşmaya başlamışlardır. Partileşme ve yasallaşma süreci, sol örgütlerin önceki dönemle ve kendi miraslarıyla “hesaplaşma” sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aslında 1970’lerde hareket geleneğinin ana örgütleri darbenin öncesinde daha bütünlüklü bir mücadele vermek

amacıyla “partileşme süreci”ne girmişlerdir. Ancak o günün koşullarında faşizmle mücadeleyi sürdüren temel örgütler de bunlar olduğu için bu süreci sonlandıramamışlar ya da sonlandırsalar bile siyasal parti faaliyetinde bulunamamışlardır.

Bu örgütlerin 1980’lerin ikinci yarısından başlayarak girdikleri toparlanma döneminin ürününün siyasal partiler olması, iki temel saptamaya dayanmaktadır. Birincisi değişen siyasal ve toplumsal koşullara bağlı olarak örgütlerin de bütünlüklü bir siyasal mücadeleyi kurgulamaları zorunluluğudur. Bu aynı zamanda önceki dönemin siyaset üretimi, örgütlenme biçimleri ve kitleleşememe sorunlarıyla ilgili eleştirilerin de bir sonucudur. Bununla ilgili olan ikinci saptama ise, solun birleşmesi gerektiğidir. Grupların kendi içlerinde ve birbirleriyle yürüttükleri hesaplaşma/tartışma sürecinde birlik konusu, solun 1980’deki yenilgisinin temel nedenlerinden biri olarak görüldüğü ve gelinen noktada sol örgütler iyice kan kaybedip marjinalleştikleri için önem taşımıştır. Amaç örgütlerin birliği üzerinden halkın birliğini oluşturabilmektir (Ballı, 1989). Bu çabanın ilk örneği, TKP ve II.TİP’in yurtdışında birleşerek oluşturdukları Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) olmuştur. Bu birleşmenin yarattığı olumlu hava içinde 1989 yılının Ağustos ayında Kuruçeşme Toplantıları gerçekleştirilmiştir. Tüm sol çevrelere açık biçimde, geniş bir tartışma platformu olarak düzenlenen Toplantılar, izleyen dönemdeki birleşme ve partileşme olasılıklarını da biçimlendirmiştir. Zira Aytemur’un (1996:31) ifadesiyle “kodlamaların çözüldüğü” Kuruçeşme’de, farklı sol örgütler etkileşim içinde bir arada bulunmuş, birbirlerini dinlemek ve anlamak için fırsat yakalamışlardır. Bunun sonucunda, Kuruçeşme’nin hedefi bir siyasal örgütlenmeye ulaşmak olmadığı halde, çeşitli siyasal oluşumlara kapı açılmıştır.

Bunlardan biri, birlik hareketinden ayrılarak kendi partisini kurma çalışmalarına yönelen Gelenek çevresidir. 1986 yılından itibaren bir dergi örgütlenmesi olarak varolan çevre, birlik oluşumundan program ve hedef farklılığı nedeniyle ayrılmış ve bugünkü TKP’ye ulaşan parti örgütlenmesi 1992 yılında Sosyalist Türkiye Partisi’nin kurulmasıyla başlamıştır.

Kuruçeşme Toplantıları’nın birlik amacını yerine getiren oluşum ise, yine 1992 yılında TBKP, TSİP ve bazı bağımsızların katılımıyla kurulan Sosyalist Birlik Partisi’yle (SBP) başlamıştır. 1994 yerel seçimleri öncesinde artan birleşme çabaları SDP’nin Kurtuluş, Emek (TKEP) ve Yeni Yol gruplarıyla oluşturduğu, Birleşik Sosyalist Alternatif (BSA) adını alan seçim ittifakında somutlanmıştır. BSA’nın seçimlerde aldığı 80 bin oy bu oluşumun bir partiye (Birleşik Sosyalist Parti) dönüşmesini sağlamıştır. Bütün bu birleşme sürecini uzaktan izleyen, bu arada kendi iç tartışma sürecini sürdüren ve partileşme çabalarını arttıran Devrimci Yol’un da BSP ile birleşmesinin sonucunda ÖDP ortaya çıkmıştır. ÖDP hem parti hem hareket geleneğini içererek bir sol birlik yaratmış olması itibarıyla önem taşımaktadır. ÖDP’nin işleyişinde giderek zayıflayan parti geleneğine sahip örgütlerin gücü azalmış, parti temel olarak Devrimci Yol ve Kurtuluş gruplarının üzerinde yükselmiştir. Bu durum ilk Dev-Genç’in son Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü’nün (1996:120) siyasal birleşmenin ancak hareket geleneğinden gelen ana akımlarla mümkün olabileceği saptamasıyla da tutarlıdır. Nitekim ÖDP’nin kuruluş sürecinde, bir diğer ana örgüt olan Halkın Kurtuluşu ile de ilişkiye geçilmiş; kendisi de partileşme sürecine girmiş ve izleyen günlerde Emek Partisi’ni kuracak olan bu örgüt böyle bir birleşmeyi reddetmiştir. ÖDP’nin, sol örgütlerin birleştiği bir parti olarak başarıya ulaşamaması, Kürkçü’nün bu saptamasını da boş çıkarmıştır.

Görüldüğü gibi, 1980’den sonra 15 yıla yakın bir süre, sol örgütlerin yaralarını sarmaları, özeleştirirlerini ve tartışmalarını yürütmeleri ve bu arada değişen düzene uyum sağlamalarıyla geçmiştir. Ancak sürecin yine de içe dönük, sadece örgüte değilse de sola dönük bir biçimde geçtiği, kitlelerle ilişkinin sınırlı kaldığı bir dönem olmuştur. Bu anlamda sol, örgütlenmiş bir biçimde, 1990’ların ortalarında itibaren siyasal mücadeleye girişebilmiştir.

Üstelik verili siyaset anlayışı ve biçimlendirildiği haliyle siyasal alan, sosyalist bir partinin “işini” gereğince yapabilmesi imkanını çok azaltmaktadır. İktidara ulaşmaktan daha alçakgönüllü bir hedef belirlense de –ki Türkiye şartlarında birincisi zaten imkansız görünmektedir- sosyalist partilerin siyaset üretip bunu kitleler yaymalarının önünde engeller vardır. Kanımızca en büyük engel, kitleleri sürekli sağa kayan sol siyasetin de sağa kaymak zorunda kalmasıdır. Elbette bu, karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir ilişkidir. Ancak neo-liberal kuşatma içinde kendine, topluma ve sola karşı algıları değişen insanların bu eğilime direnmesi kolay değildir. Aynı zorluk, sol partiler için de geçerlidir. Neo-liberalizme karşı direniş olarak ortaya atılan Yeni Sol da, belli ölçülerde bu sağa kayma eğilimine hizmet etmektedir. Çünkü zemini muğlaklaşan, kavramlarının içi boşalan, özneleri silikleşen sol/sosyalist siyaset, yeni sol aracılığıyla sağın zemini, kavramları ve özneleri ile siyaset yapmaya çağırılmaktadır. Bu bir anlamda solun sağ tarafından belirlenmesine razı olmak demektir (Laçiner, 2000c). Ayrıca örgütlerin yasal partiler olarak faaliyette bulunmaları da bunu güçlendiren bir etkide bulunmaktadır. Bu durum seçim dönemlerine endekslili bir siyaset anlayışına teslim olmak, kiteselleşme kaygısıyla “aşırı” söylemlerden ve siyasal duruştan kaçınmak ya da kitleye “uygun” politikalar üretmek gibi sonuçlara neden olabilmektedir.

1980’den Sonra İşçi Sınıfı

İşçi sınıfının sosyalist mücadelenin temel öznesi olması, neo-liberalizmin egemen dünya görüşü haline gelmesiyle birlikte en çok tartışılan unsurlardan biri haline gelmiştir. Bilindiği gibi 1968 mücadelesinin yeni toplumsal hareketleri geleneksel solun işçi sınıfını temel özne olarak alan yaklaşımına eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu eleştirilerin esasını, mücadelenin yekpare bir sınıf öznesine dayanmasının toplumsal dönüşüm için yeterli olmadığı oluşturmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, diğer ezilen kesimleri ve başka tür sömürü biçimlerini göz ardı etmektedir.

Neo-liberalizm, bu eleştiriyi daha da geçerli hale getirmiştir. Bir kere işçi sınıfının niteliğini değiştirmiştir. Artık yekpare bir bütün olarak algılanamayacak kadar çeşitlenmiş bir işçi sınıfı söz konusudur. Üstelik, solun geleneksel olarak dayandığı işçi sınıfının belirli kesimi, yani büyük işyerlerinde çalışan nitelikli sendikalı işçiler, özellikle ekonomik açıdan aşama kaydetmiştir. Bu durum bu kesimin işçi sınıfı bilincinden uzaklaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca işçi sınıfına dahil olmayan, çoğunlukla “informel sektör”de yer alan geniş bir sınıf-dışı kesim söz konusudur. Kategorik olarak devlet memurlarının da içinde yer aldığı orta sınıflar ise giderek ekonomik güçlerini yitirerek proleterleşmekte, ancak orta sınıfa özgü toplumsal alışkanlıklarını sürdürmektedirler. Bunun dışında Türkiye’de çok gelişmiş olmamakla birlikte yeni toplumsal hareketler de yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfının değişen şartlar altında solun birleştirici öznesi olması giderek tartışmalı hale gelmektedir. Bunun yerine “emek” kategorisi ön plana çıkarılmaktadır. Bu kavramın bir siyasal mücadele öznesi olarak problemli tarafı, “alttakilerin” toplumsal-insani varoluşlarını belirleyen üretimi ifade etmekle birlikte sabit bir içeriği olmamasıdır. Bu anlamda somut bir karşılığı yoktur. Bu nedenle bu kavram da henüz

solun yeni öznesi haline gelememiştir.

Bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Sol öznesiz kalmıştır! Geleneksel sol bütün bu değişimleri göz ardı edip soyut işçi sınıfına tutunmakta; Yeni Sol, sınıf farklılıklarını neredeyse tamamen görmezden gelip yeni toplumsal hareketlere sarılmakta; “yeni bir sol”u kuramsallaştırmaya çalışan düşünürler emek kavramını kullanmakta ya da küreselleşen sermayeye direnebilmek için yine içeriği belirsiz anti-küresel harekete önem vermektedirler. Kısaca neo-liberalizmin parçalarına ayırıp küreselleşmenin iyice dağıttığı toplumsal yapıya sol mücadele de uyum sağlamıştır. Burada savunulan tektip bir sol anlayışı ya da farklılıkları yok eden bir özne kategorisi değildir. Ancak somut bir hedefe yönelik bir siyasal mücadelenin belli ortaklıklar üzerinden birleşmeyi ve birlikte hareket edebilmeyi başarması gerekir. Zaten sınıf bilinci de tam olarak buna işaret eder: Sınıfı oluşturan işçilerin bireysel olarak güçsüzlüklerini kabul edip ancak biraraya geldiklerinde etkin bir güç olabileceklerinin bilincinde olmalarıdır. Sol bu bilinci yeniden oluşturmak ve pratiğe dökmek için bir yol bulmak zorundadır.

Türkiye’ye dönülürse... İşçi sınıfı, 1960’ların ortalarından ülkücü ve sol örgütler arasında çatışmaların tırmandığı 1970’lerin sonlarına kadar geçen sürede en etkin ve mücadelecî dönemini yaşamıştır. TİP’in sol hareketle işçi sınıfı hareketini birleştirme çabasıyla siyasallaşmaya başlayan işçi sınıfının, DİSK’in kurulmasıyla birlikte kitleselliği ve militanlığı artmıştır. 1960-70 dönemi boyunca sendikalı işçilerin sayısı yaklaşık 250 binden 2 milyona ulaşmıştır (Belge, 1992:169). İşçi sınıfının etkinliğini gösteren iki temel örnek, 15-16 Haziran 1970’te ve 1 Mayıs 1977’de yapılan gösterilerdir. DİSK’in örgütlediği ve işçi sınıfının yanı sıra çeşitli sosyalist örgütlerin de dahil olduğu bu gösterilerin ilkinde 100 bin, ikincisine 200 bini aşkın kişi katılmıştır. Her iki gösterinin gündemi de “basit” ekonomik çıkarılardan öte, siyasal talepler ile biçimlendirilmiştir. Nitekim her iki gösteri de, egemenleri harekete geçiren ve kontrolü ele almak için ağır tedbirlere yönelmelerine neden olan bir etkide bulunmuştur. 15-16 Haziran’ı 1971 müdahalesi izlemiştir. 1977 1 Mayıs’ı ise, 1980’e kadar tırmanan çatışmaların başlangıç tarihi olarak verilebilir. Sonunda gerçekleşen askeri darbeye birlikte en çok zarar gören sınıf da, doğal olarak, işçiler olmuştur. Ancak sınıf hareketinin önündeki asıl engel, yasaklamalar ve baskılardan çok, neo-liberal politikalarla yerleştirilen yeni düzen olmuştur.

ANAP’ın toplumsal çatışmaları ortadan kaldırmak gibi bir “iyi niyet” taşıyan hegemonik projesi bunu başaramadığı gibi, yetersiz yeniden bölüşüm politikaları da sınıf mücadelesini asimile etmeye yetmemiştir. Sol örgütlerin de hareketlenmesiyle paralellik içinde sınıf mücadelesi 1987’den sonra hız kazanmaya başlamıştır. 1989 Bahar Eylemleri önemli bir yükseliş yaratmıştır. Bunun sonucunda ANAP, aynı yılın Mart ayındaki yerel seçimlerde kaybettiği oyların da etkisiyle Boratav’ın yoz popülist olarak adlandırdığı politikaları izlemeye başlamış, işçiler de talep ettikleri ücret artışını elde etmiştir. Ancak bu eylemlerin asıl kazancı, ANAP’ın Amerikan “sarı” sendikacılığı paralelinde yerleştirmeye çalıştığı anlayışın temsilcisi olan Türk-İş’e rağmen yapılmış olmalarıdır. Bu anlamda, işçi sınıfının siyasallığının bu dönemde devam ettiği, temel olarak ekonomik talepler ön plana çıkarılsa da alttan alta siyasal bir mücadelenin de sürdüğü tespit edilmelidir. Zaten eylemlerle edinilen maddi kazanımlar, izleyen dönemde ekonominin tıkanması nedeniyle reel bir kazançta yol açmadığı gibi; özellikle özel sektörde işsizliğin artması sonucunu doğurarak sonraki iki yıl işçi hareketinin durulmasına neden olmuştur.

1991 yılında ilk olarak Zonguldak maden işçilerinin eylemleri ve bunu izleyen genel grev ile işçi sınıfı yeniden hareketlenmiştir. Boratav’ın (1991:124) değerlendirmesiyle; “(a)çıkça

görülmektedir ki, 1980’li yılların bitimiyle birlikte Türkiye işçi sınıfı, geçmiş on yılın da telafisini arayan bir ‘hesap sorma’ mücadelesi içine girmiştir. (...) Ortaya, şüphesiz, faşizme ve sermayenin işçi haklarına yönelttiği saldırıya karşı örgütlü ve açıktan bir direnme tablosu çıkmıyor. Ancak 1980’li yıllarda işçi sınıfının sendikal hareket içindeki tavırlarını tam bir teslimiyet tablosu içinde resmetmek de aynı derecede yanlıtıdır”. Bununla birlikte dikkat çekilmesi gereken bir nokta, bu dönemdeki yaygın işçi eylemlerinin daha çok seçim süreçlerinde yapılmış ve temelde ücretlerin arttırılması için bir baskı unsuru olarak kullanılmış olmasıdır. “Ücret sendikacılığı” (Akkaya, 2002:97) olarak tanımlanabilecek bu durum sendikal hareketin burjuvazi ve işçi sınıfı arasında genel bir bölüşüm mücadelesi örgütlemekten çok, işçilerin ücret artışlarıyla ilgilendiğinin göstergesidir. Başka bir ifadeyle işçi sınıfı siyasal mücadeleden uzaklaşarak Gramsci’ci anlamda ekonomik-korporatif çıkarlarına geri dönmüştür. Bu bir anlamda bilinç yitiminin ve Boratav’ın tespitini zayıflatacak biçimde bir “geri çekilmenin” göstergesidir. Bu durum hem işçi kitlesiyle hem de sendika yönetimleriyle ilişkilidir. Yasal ve ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli üye kaybeden sendikalar güçlerini yitirdikçe egemen kesimlere daha çok yaklaşmışlardır. Zaten yönetimlere yakın bir konfederasyon olan Türk-İş dışında, 1991 yılında yeniden kurulan DİSK de hem ideolojik hem örgütsel olarak eski gücünden yoksun olduğu için genel eğilime direnememektedir. Dolayısıyla sendikal hareketin hedefi, 1970’lerde olduğundan farklı olarak, toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıracak dönüşümlerin değil, gelir artışının sağlanmasıdır. Aslında işçi kitlesinin siyasal yapısı da sendika yönetimlerindeki bu eğilimi güçlendirmektedir. 1980’e kadar sınıfsal perspektifini sol ideoloji ile kazanmış olan işçi sınıfının, 1980’ler boyunca siyasal olarak sağa kaymıştır. Nitekim oy tercihleriyle ilgili araştırmalar 1980’lerde merkez sağ partilere yönelen işçilerin, 1990’larla birlikte aşırı sağ (milliyetçi ya da dini) partilere yöneldiklerini göstermektedir. Bu, “sol” sendikaya üye olan işçiler için bile geçerli olmaktadır (Boratav, 1991; Akkaya, 2002). Bu durum, temelde neo-liberalizmin ideolojik kuşatmasının bir sonucudur. Bununla birlikte bu eğilimin geri çevrilememesinde işçilerin temel örgütlenme birimleri olan sendikaların siyasal bilinçlendirme alanındaki yetersizlikleri ya da “isteksizlikleri” kadar, sol parti ve örgütlerin işçiler üzerindeki etkilerini kaybetmiş olmalarının da etkisi vardır.

Yine de 1990’lar boyunca, ekonomik temelli de olsa mücadele sürmüştür. İşçi sınıfının “durduğu” yerde, daha siyasal bir mücadele veren devlet memurları hareketlenmiştir. Mücadeleleri ile 1990’dan itibaren fiilen sendika kurma hakkını elde eden “kamu çalışanları”, özellikle 1994’teki ekonomik krizin ardından toplumsal hareketliliği arttırmıştır. Çulhaoğlu (2002b), siyasal boyutu zayıf olsa da bu mücadele pratiğinin 1990’lar boyunca emekçiler içinde yeni bir sosyalist kadro üretmesini sağladığını belirtmektedir. Ancak bütün hareketliliğe rağmen toplumsal dönüşümü hedefleyen ve bu potansiyeli taşıyan bir emekçi hareketlenmesinden sözdebilmek mümkün değildir. Bu, kuşkusuz, toplumsal ve siyasal düzeyde “sol” ideolojik örgütlenmelerin zayıflığının da bir göstergesidir. Daha da önemlisi sol hareket ile sınıf hareketi arasındaki mesafenin aşılamaması, hedeflerin ortaklaştırılmamasıdır. 1960’larda TİP’in varlığı ve sol hareketin görece homojenliği nedeniyle iki hareket arasında birlikte mücadele pratiği gelişmiş olduğu söylenebilir. 1970’lerde hem solun kendi içinde hem de işçi sınıfı ile arasında başlayan ayrışma, 1980’den sonra bir anlamda kemikleşmiştir. Buna son dönemde sol partiler ve sendikalar arasındaki ayrışma da eklenmiştir. Çulhaoğlu (a.g.e.,184) bunun bir göstergesinin de partili sendikacıların davranışları olduğunu belirtmektedir. Parti ve sendika arasındaki “çekışmede” öncelik, TİP döneminde her halukarda partiye verilmekteyken, daha sonraları sendika politikalarına verilmeye başlanmıştır. Bu, sendikaların temsil ettiği sınıfsal çıkarları,

partilerin temsil ettiği toplumsal çıkarlardan farklılaştırdıkları anlamına gelmektedir.

Sol partilerin, hedefledikleri toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeleri, ilk önce kendi kitlelerinden başlayarak zaten “parçalarına ayrılmış” olan toplumda çıkarları ve talepleri ortaklaştırmalarına bağlıdır. Bu anlamda hegemonik bir siyaset izlemeleri ve bu ortaklığı sağlayacak bir strateji geliştirmeleri zorunluluk olarak görünmektedir.

SONUÇ

1980 Müdahalesi sonrası politik örgütlenme açısından getirilen sınırlamalar sonucunda, politik partiler dışındaki kuruluşlara politik faaliyet yasağı getirilmiştir. 1982 Anayasası, dernek, sendika, kooperatif, vakıf, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gibi tüzel kişilere politik faaliyet ve işbirliği yasağını getirmiştir. Bu yasaklar gerçekte çalışan kesimlere karşı alınmış politik faaliyet yasakları arasında yer almaktadır. Ülke uzun yıllar demokrasi ile uğraşmış, kendine demokratik yaşam tarzı bulabilmek için yorulmuştu. Her seferinde demokrasiye ulaşacağım derken yolu tıkanıyordu. Askeri cunta 12 Eylül’de de ülkenin demokrasi ile kucaklaşmasının önüne geçmişti ve ne zaman biteceği o günün şartlarında belli olmayan partileri feshetme ve politize olma sürecini askıya almıştı. Türkiye 1980 yılı itibarıyla demokratik hayata bir süreliğine ara veriyor, partilerini geçmişe uğurluyordu. Askeri diktatörlük, 12 Eylül öncesi var olan siyasi partileri ekarte ederek, siyasi partilerin zedelenmiş itibarlarını göz önünde bulundurmuş ve onlar ile halkın arasına set çekmişti. Cunta tarafsız duruyordu güya ve bu sayede yığınların desteğini alıyordu. Zaten TSK tek başına bir siyasi partiydi.

12 Eylül öncesi sağ-sol çatışması vardı, kavga ve şiddet bu eksen üzerinde şekilleniyor ve boyut alıyordu. Darbe oldu ve Türkiye’de Sol büyük bir sınavdan geçti. Darbe solu ezdi geçti. Sağcıların da bir bölümü, daha çok örgüt liderleri tutuklandı ve hapse atıldı. Sonuçta binlerce insan tutuklandı ve işkencelerden geçirildi. Kimisi bir şekilde yurt dışına kaçtı, kimisi dünya değiştirdi. Bütün bunlar olurken, toplumun bir kesimi el ovuşturuyordu. Zira darbe onları hiç etkilememiş, aksine ekmeklerine yağ sürmüştü. Üstelik darbenin paşası Kenan Evren kendince, dini, yaptıklarına, 12 Eylül’e alet edince bu kesim iyice sivrilir oldu. Her yerde İmam Hatip Liseleri, Kuran Kursları açılıyor ve cemaatler, tarikatlar güç kazanıyordu. 12 Eylül ülkede Fethullah Gülen gibi figürlerin de devlet mekanizmasına müdahalesini mümkün kılıyordu.

12 Eylül sonrası devlet kademelerine yerleşen FETÖ ajanlarının da sebep oldukları 15 Temmuz darbe girişimiyle bir kez daha ortaya çıkmıştır. 12 Eylül sürecinde doğu illerindeki hapisanelerde uygulanan etnik kimliğe ve siyasi görüşe dayalı işkence ve psikolojik şiddet kökenli zulüm ülkede büyük bir toplumsal bölünme yaratmış ve Kürtlere ve sol görüşlülere karşı gerçekleştirilen algı operasyonu ile bütün bunlar haklı uygulamalar gibi gösterilmiştir. FETÖ yapılanmasının ordudaki uzantıları ve etkiledikleri bir tarafta akla hayale ve insanlığa sığmayacak işkenceler yaparken, bir tarafta da medya yapılanları haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda kurdukları ideal uğruna mücadele edenler ötekileştirilmiş ve toplumdan sürülmeye çalışılmıştır. Oysa ki sol görüşlülerin ve Kürtlerin yansıtılan gibi bir emelleri olmamıştır. Gezi Direnişi ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında bu insanların maruz kaldıkları algı operasyonuna yabancı olan batıda yaşayan kesim tabir caizse kendine gelmiş ve gerçeği görmüştür. Toplumsal barışın önü böylece bir nebze olsun açılmıştır.

Az gelişmiş ülkelerde demokratik düzen oturmamışsa, ekonomide iyileştirme yoksa ve elbette eğitim sürecinde yenilikler ve iyileştirmeler yapılamıyorsa darbe hep halkın yanı başında durur.

Az gelişmiş ülkeler modernleşme sürecine de giremedikleri ya da çeşitli sebeplerle süreci tamamlayamadıkları için, refah standartları yakalayamadıkları için ordu hep teyakkuzda durur ve tehditlere karşı savunmacılık kalkanı ile doğabilecek tehditleri püskürtme anını kollar. Şüphesiz ordunun görevi milli güvenliği sağlamak, sadece dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı değil, aynı zamanda ülkenin içerisinden de gelebilecek tehditlere karşı da devleti ve milleti korumaktır. Hiyerarşik bir yapısı vardır ve emir-komuta zincirine sahiptir. Aynı zamanda amacı ‘‘mevcut düzenin ve rejimin korunmasıdır.’’ Bu sebeptir ki herhangi bir ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz ekonomik, politik ve toplumsal durum sonucunda gerçekleşen askeri müdahaleler öncelikle politikayı ve politikacıyı etkilemektedir. Türkiye de bu ülkeler dâhilinde, Cumhuriyet tarihi boyunca darbelerden nasibini almıştır. 2 kez direkt, 1 kez dolaylı ve bir kez de kimisi tarafından (kansız olduğu için) buçuk, kimisi tarafından ‘‘post-modern’’ diye ifade edilen 4 darbeye maruz kalmıştır ve birinden de halkın reaksiyonuyla çıkmayı bilmiştir. Bunlar sırasıyla; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 (Post-Modern Darbe) ve 15 Temmuz 2016’dır. Aralarında en uzun süreli olan, 3 yılı aşkın süreyle 12 Eylül Darbesi’dir. 12 Eylül, karanlığıyla ve bıraktığı derin izlerle bugün hala ülke halkının sandığında durmaktadır.

12 Eylül 1980’de ülke 3.darbeye uyanır. Kenan Evren ve beraberindeki generaller ülke yönetimine el koymuştur. Evren, 3 Ekim 1984’teki Muş gezisi sırasında, 16 yaşında olup yaşı büyütülerek idama mahkum edilen Erdal Eren’in idamını değerlendirirken, 12 Eylül’ün mantığını en iyi ortaya koyan o ünlü, "Asmayıp da besleyelim mi?" sözünü söyler. Diyarbakır, Metris ve Mamak gibi askeri cezaevlerinde insanlık suçları, sıradan uygulama halini alır. Parlamento feshedilir, sendikalar-dernekler kapatılır, arkasından partiler kapatılır. Gidişata dur demeyenler de alaşağı edilmişlerdir. Bir anda kitlesel tutuklamalar başlar. İnsanlar tutuklanır, fişlenir, hapishanelere gönderilir, işkencelerden geçirilir ve hatta bazıları idam edilir. İdam edilenlerin içerisinde yaşı tutmayan bir çocuk bile vardır. Askerler hem serttir hem tavizsiz... Ülke 12 Eylül karanlığına bürünür. 12 Eylül aslında ne başlangıçtır ne de son. 12 Eylül en şiddetlisinden acıdır, en koyusundan hüznün, en derininden umutsuzluk... Çaresizliktir aslında, boyun eğmektir ve de susmak. 12 Eylül anlatılamayandır, tarif edilemeyen ve unutulamayan. 12 Eylül ile birlikte Türkiye suskunluğa gömüldü. Gerek tutuklananların gerek fişlenenlerin aileleri yıllarca mağdur oldu. Ülke depolitizasyona sürüklendi. Aynı anda düşünceler de fişlendi. 80 öncesinde ülkeyi kısıkvrak sarmış olan şiddet bu kez devlet eliyle resmileşti. Cezaevlerinde insanlar işkencelerden geçirildi, hor görüldü. Bir insanlık ayıbı yaşandı ama bu ayıbı üstlenen de olmadı. Sayısız insan takip edilmekten bitap düştü, akıl sağlığından oldu. Kısıtlı yaşamdansa özgür ölmeyi tercih edenler oldu.

Batıda yaşayan insanlar darbe sonrası yıllarca bu yapılanları görmezden geldiler. Kürtlere ve solculara yapılan bu işkenceler toplum nazarında hep bir şehir efsanesi olarak kaldı. Aynı zulümler batıda çok daha göze batacağından devletin ve ordunun içindeki başta FETÖ olmak üzere ajanlar bu insanlık dışı uygulamalarını hep doğuyla sınırladılar. Çünkü doğu manipüle edebilecekleri kaynaklara sahip oldukları yerd. Doğuda FETÖ ve diğer ajanlar tarafından yapılanlar öyle bir boyuta ulaşmıştı ki anneler uyumakta zorlanan çocuklarını, "Asker gelecek" diyerek uykuya gönderir olmuşlardı. Doğuda yapılanlar Kürtler tarafından dile getirildiğinde ajitasyon yapmakla suçlandılar, dinlenmediler, hor görüldüler. Batıda yaşayan ve bu olayları yalnızca medyanın taraflı yayınından takip edebilen insanlar bu yapılanların gerçekliğini kabul etmediler. Fakat 12 Eylül darbesinin ektiği bu tohumlar önce Gezi’de daha sonra 15 Temmuz

darbesinde ayyuka çıktı. Batıda yaşayan ve gözlerini bu tür olaylara kapatanlar da uyandılar ve solcularla Kürtlerin maruz kaldığı devletin bu artık mekanikleşmiş şiddetini görmeye başladılar.

Bu ülkede her ne yapılırsa yapılsın 12 Eylül’ün enkazı kalkmayacaktır asla. 80 öncesi devrimcilikle uğraşan gençler ağır bir eziyetten geçmiştir. Zira telafisi mümkün olmaz. Darbe ile birlikte yaşamları sekteye uğramıştır, uğratılmıştır. Yaşadıklarını anlatanlar, anlatabilenler vardır bir de anlatamamış olanlar. Ruhları sökülmüş olanlar...

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler:

Akdağ, Yusuf (1997a); “*Parti Çalışmamızın Bazı Sorunları Üzerine*”, Özgürlük Dünyası, sayı:85, Haziran,sf:12-25

----- (1998); “*İç ve Uluslararası Alanda Gelişmeler; Çelişkiler, Çatışmalar ve İşçi Hareketi*”, Özgürlük Dünyası, sayı: 92, Ekim, sf: 11-48

----- (2003); “*İşçi Hareketinde Sonuç ve Olanaklar*”, Özgürlük Dünyası, sayı: 136, Ağustos,sf:43-52

Arrighi,G.–Hopkins,T.K.-Wallerstein,I.(1995); *Sistem Karşıtı Hareketler*, Metis Yay., İstanbul

Asena, Ahmet (1996); “*ÖDP Emekçiler Adına Partinin Kutsanmasından Kopuş Çabasıdır*”, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul

Ayata, Ayşe (1993); “*İdeology, Social Bases, and Organizational Structure of the Post-1980 Political Parties*”, *The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde (ed. A. Eralp, M. Tünay, B. Yeşilada); Praeger Pub.,Wesport

Ayata, Sencer (1993); “*The Rise of the Islamic Fundamentalism andIts Institutional Framework*”, *The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde (ed. A. Eralp, M. Tünay, B. Yeşilada); Praeger Pub.,Wesport

Aytemur, Atilla (1996); “*Militan Bilinci Üzerinden Siyaset Kurulmaz*”, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık,İstanbul

Baker, Ulus (1997); “*ÖDP:Parti mi Hareket mi?*”, Birikim, no:103, Kasım, sf:36- 40

----- (2002); “*Pragmata*”, Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar, no.152-153, Ocak 2002,s.79-84

Balli, Rafet (1989); *Sosyalist Sol Konuşuyor*; Cem Yayınevi,İstanbul

Barrett, Michele (1994); “*Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe*”, *Mapping Ideology* içinde (ed. S. Zizek); Verso,London

Bergman, Marshall (1994); *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*; (çev. Ü. Altuğ – B. Peker), İletişim Yayınları,İstanbul

Bobbio, Norberto (1988); “*Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı*”, *Sivil Toplum ve Devlet* içinde, (der. John Keane; çev. Mehmet Küçük); Ayrıntı Yay.,İstanbul

BORA, Tanıl (1995); “*Sol Politika - Politika Kültürü- Üzerine Düşünceler*”, Birikim, Nasıl Bir

- Sosyalizm, no.79, Kasım,s.31-36
- (1996); “*Parti ve ‘Keşke’*”, Birikim, no:82, Şubat, sf:15-18
- (1997) “*ÖDP’de ‘Sınıf Savaşları’ – Sınıftan Kaçış mı Sınıfa Kaçış mı?*”, Birikim, no:103, Kasım, sf:13-20
- (2000a); “*Sınıftan Kaçış, Sınıfa Kaçış*”, Yeni Bir Sol Tahayyül İçin içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları, İstanbul
- (2000b); “*Sol Politika Dili Üzerine Düşünceler*”, Yeni Bir Sol Tahayyül İçin içinde (der. Tanıl Bora); Birikim Yayınları,İstanbul
- (2002); “*‘Son Yirmi Yıl’ı Ayrıştırmak İçin Notlar*”, Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar, no.152-153, Ocak, s.55-61
- Boratav, Korkut(1988); *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*; Gerçek Yayınevi, İstanbul
- (1990); “*Inter-Class and Intra-Class Relations of Distribution Under ‘Structural Adjustment’: Turkey During thr 1980’s*”, The Political Economy of Turkey içinde (der. T. Arıcanlı ve D. Rodrik); St. Martin’s Press,NY
- (1991); *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*; Gerçek Yayınevi,İstanbul
- (1994); “*Contradictions of ‘Structural Adjustment’: Capital and the State in Post-1980 Turkey*”, Developmentalism and Beyond Society and politics in Egypt and Turkey içinde (der. A. Öncü, Ç. Keyder, S. E. İbrahim); The American Uni. in Cairo Press,Cairo
- (1995); “*İktisat Tarihi (1981-1994)*” Türkiye Tarihi içinde (yay.haz: Sina Akşin), cilt:5, Cem Yayınevi,İstanbul
- Çiğdem, Ahmet (2002a); “*Muhafazakarlık Üzerine*”, Toplum ve Bilim, no:74, Güz, sf:32-51
- (2002b); “*Yirmi Yılın Hikayesi: Devlet Kapitalizmi İle Türk Usulü Faşizm*”, Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar, no.152-153, Ocak, s. 43-50
- Ergüden, Işık (1995); “*‘İktisadi Akıl’sız bir Sosyalizm ÜzerineDüşünceler*”, Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm, no.79, Kasım, s.47-52
- Franco, Jean (1988); “*Beyond Ethnocentrism: Gender, Power and The Third WorldIntelligentsia*”,Marxism and Interpretation of Culture içinde(ed.C.Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago
- Gülalp, Haldun (1985); “*Patterns of capital Accumulation and State- Society Relations in Turkey*”, Journal of Contemporary Asia, no:15/5,sf:329-348
- (1998); “*Türkiye’de Modernleşme Politikaları ve İslamcı Siyaset*”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde (der. S. Bozdoğan ve R. Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul
- Güler, Aydemir (2001); “*TKP: Bir Perde Açılıyor*”, Gelenek, Kasım,sayı:69
- (2002); “*Kürt Hareketinde Siyasetin Sorunu*”, Gelenek, Kasım,sayı:76

- Heper, Metin (1985); *The State Tradition in Turkey*; The Eothen Press, Northgate
- (1988); “*State and Society in Turkish Political Experience*”, *State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980’s içinde* (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter, Germany
- İnsel, Ahmet (1995); “*Özgürlükçü bir Sosyalizm İçin Öneriler*”, *Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm*, no.79, Kasım, s.23-31
- (1990); *State Theory*; Pennsylvania State Uni.Press
- (2002); *Future Of Capitalist State*; Polity Press, Cambridge
- Kalyon, Kenan (1996); “*Artık Mitoslar, Fetişler Yok*”, *ÖDP Kendini Anlatıyor içinde* (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul
- Leadbeater, Charlie (1990); “*İktidar Kişiyiye*”, *Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi içinde*, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Lefebvre, Henri (1988); “*Toward a Leftist Cultural Politics*”, *Marxism and Interpretation of Culture içinde* (ed. C. Nelson, L. Grossberg); Illini Books, Uni. of Illinois Press, Urbana-Chicago
- Lipovsky, Igor P. (1992); *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*; E. J. Brill, Leiden
- Lovatt, Debbie (2001); *Turkey Since 1970*; Polgrave, Hampshire
- Negri, Toni (1995); “*Kurucu Cumhuriyet*”, *Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm*, no.79, Kasım, s.63-69
- Nuhoğlu, Bozkurt (1996); *Sivil İtaatsizlik düzene Karşı Olmalı Partiye Değil*, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul
- Özdemir, Hikmet (1992); “*Siyasal Tarih 1960-1980*”; *Türkiye Tarihi içinde yay.haz: Sina Akşin*, cilt:4, Cem Yayınevi, İstanbul
- Özgür, Ayhan (2000); “*Emekçi Sınıfların Hareketi ve Birlik ve Mücadele Sorunu*”, *Özgürlük Dünyası*, sayı: 106, Aralık, sf:3-8
- Özkazanç, Alev (1998a); *Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- (1998b); “*Türkiye’de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü*”, *Mürekkep*, sayı:10/11
- Özkonur, K.Kerim (1996); “*ÖDP Kurulurken: Refleksle Bilinç Arasında*”, *Birikim*, no:82, Şubat, sf:18-20
- (1997); “*ÖDP’nin ‘Meselesi’ Ne?*”, *Birikim*, no:103, Kasım, sf:31- 26
- Özmen, Erdoğan (2000); “*ÖDP’nin İkinci Olağan Konferans/Kongresi Ardından İnsan ve Ütopya*”, *Birikim* no:132, Nisan, sf:19-24
- (2001); “*ÖDP ve Bilinç dışında Kardeşler*”, *Birikim* no:116,

- Haziran,sf:8-10
- Rustow, D. A. (1988); “*Transition to Democracy: Turkey’s Experience in Historical and Comparative Perspective*”, State, Democracy and The Military: Turkey in the 1980’s içinde (ed. M. Heper, A. Evin); Walter de Gruyter,Germany
- SARIOĞLU, Sezai (2001a); “*Yitik ÖDP Masalları*”, Birikim no:146, Haziran, sf:10- 26
----- (2001b); Nar Taneleri; İletişim Yay., İstanbul
----- (2002); “*Değişmek de Değişmemek de Yordu Beni*”, Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar, no.152-153, Ocak, s.61-68
- Savran,Gülnur(1996); “*Akademisyen Kimliğim Mikrofon Korkuma Yeniliyor*”, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık, İstanbul
- Savran, Sungur (1992); Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, Kardelen Yay.,İstanbul
----- (2002);“*The Legacy of Twentieth Century* “, The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub.,NY
- Sayilan, Fevziye (1995); “*Feminist Hareket ve Sosyalistler*”, Birikim, Nasıl Bir Sosyalizm, no.79, Kasım, s.60-63
- Showsatck-Sassoon,Anne(1987);Gramsci’sPolitics;MinnesotaUni.Press
- Skocpol, Theda (1979); States and Social Revolutions, Cambridge Uni. Press, Cambridge
- Smith, Mark J. (2000); Rethinking State Theory; Routledge,NY
- Spivak, Gayatri C. (1988); “*Can the Subaltern Speak?*”, Marxism and Interpretation of Culture içinde, (ed. C. Nelson, L. Grossberg) Illini Books, Uni. of Illinois Press,Urbana-Chicago
- Therborn, Göran (1980); Ideology of Power and the Power of Ideology; Verso, London
----- (1994); “*The New Question of Subjectivity*”, Mapping Ideology içinde (ed. S. Zizek); Verso,London
- Tunç,T.(1997);“*YükselenKitleMücadelesivePartiÇaışmasınınÖnemi*”,
Özgürlük Dünyası, sayı: 84, Mart, sf:3-18
- Tunçay, Mete (1992); “*Siyasal Tarih 1950-1960*”, Türkiye Tarihi içinde (yay. haz: Sina Akşin), cilt:4, Cem Yayınevi,İstanbul
- Türkeş, Ömer (1997); “*ÖDP Üzerine Dilsel Bir Analiz Denemesi*”, Birikim, no:103, Kasım,sf:74-85
- Uçar, Ömer (1996); “*Parti Disiplini Diye Sessiz Kalmayız*”, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık,İstanbul
- Uras, Ufuk (1996); “*Kendi Suretimizde Bir Dünya İstiyoruz*”, ÖDP Kendini Anlatıyor içinde (haz. B. Demirer) Güncel Yayıncılık,İstanbul
----- (1999); ÖDP Söyleşileri, Alan Yayıncılık,İstanbul
- Urry, John (1990); “*Örgütlü Kapitalizmin Sonu*”, Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın

- Değişen Çehresi içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları,İstanbul
- (1989); *Debate on Classes*; Verso, NY
- Yalçın,Kadir(2000); “*Avrupa Birliği Girsek–Girmesek Fark Etmezmi?*”,
Özgürlük Dünyası, sayı: 98, Mart, sf:20-31
- Yalman, Galip (2002); “*The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective*”, *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey* içinde (ed. N. Balkan, S. Savran); Nova Science Pub.,NY
- YEĞEN, Mesut (1996); “*The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity*”, *Turkey: Identity, Democracy, Politics* içinde (ed. Slyvia Kedourie); Frank Cass,Portland
- (2002); “*1980’den Bugüne Kürt Sorunu*”, *Birikim, Alacakaranlık Yılları Seksenler Doksanlar*, no.152-153, Ocak, s.182-190
- Yeni Zamanlar* (1990); *Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi* içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Yeni Zamanlar İçin Manifesto* (1990); *Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi* içinde, (der. S. Hall ve M. Jacques) (çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları,İstanbul
- Yıldız, Seydali (2004); “*Kürt Sorununda Gelişmeler ve Hareketteki ‘Ayrışma’ Üzerine...*”,
Özgürlük Dünyası, sayı: 151, Kasım,sf:53-61
- Yıldizer, Özlem (2003); “*Bağımsız Kadın Örgütlenmesi*”, *Özgürlük Dünyası*, sayı: 136, Ağustos,sf:31-36
- Zileli, Gün (2000); *Yarılma*; İletişim Yayınları,İstanbul
- (2002); *Havariler*; İletişim Yayınları,İstanbul
- (2003); *Sapak*; İletişim Yayınları,İstanbul
- Zizek,Slovaj(1994a); “*HowDidMarxInventTheSymptom?*”,*Mapping Ideology* içinde (ed. S. Zizek); Verso, London
- (1994b); “*Introduction:TheSpectreofIdeology*”,*Mapping Ideology* içinde (ed. S. Zizek); Verso, Londo